

Ali naj ti veliki in močni dopustijo, da s tem politično rahlim, a gospodarsko trdnim ravnotežjem po načelih demokracije upravljajo revni, bankrotirani, v zgodovinskem razvoju zaostali subjekti? Tega pač ni mogoče pričakovati.

Sintagma »zgodovinski in nezgodovinski narodi« ni ideološka izmišljotina, temveč objektivno dejstvo zgodovinskega razvoja. Nekatere geopolitične in ekonomske enote so aktivno oblikovale evropski politični zemljevid, druge pa so pri tem sodelovale pasivno, nekatere sploh niso bile udeležene v tem procesu in so se pojavile šele kasneje. To ne pomeni, da nimajo svoje zgodovine, toda pri oblikovanju Evrope niso odločilno sodelovale.

Nastajanje nacij in nacionalnih držav v okvirih razpadajočega fevdalnega sistema je bilo zgodovinsko utemeljeno s partikularizmom, ki je sovpadal s procesom uveljavljanja osebnih svoboščin in parlamentarnega sistema, oboje pa je bilo v funkciji ekonomskega razvoja, prehoda v kapitalizem.

V sedanjem obdobju partikularizem ni več v funkciji gospodarskega razvoja. Nacionalizem se pojavlja kot zastarela in v nerazvitih deželah iz zatrtih plemenskih čustev izvirajoča ideologija z močnim fašistoidnim nabojem, z iluzijo, da je zamujene zgodovinske procese mogoče dohiteti čez noč, tudi z nasilnimi sredstvi, z zmotno predstavo, da to »mi« lahko dosežemo, oni »drugi«, še bolj zaostali od nas, pa tega ne zmorejo, zato se jih je treba znebiti. Ker so tudi raso, versko in še po drugih merilih z nami nezdružljivi.

Današnji in jutrišnji evropski trend pa je vendarle integracija, zahteven in protisloven proces, za katerega je treba dozoreti. Če imajo z njim težave zgodovinsko stabilizirani narodi in države, ki so v razvojnem procesu razrešile večji del notranjih protislovij in v mednarodnem podu v nobenem pogledu niso sporne, bi morali v te procese vstopati še dosti bolj premišljeno in preudarno. Doslej nimamo še nobenih mednarodnih jamstev, ki bi nam zagotavljale našo kulturno in politično identiteto. Kaj pomeni biti Slovenec, je razvidno iz položaja naših manjšin v Avstriji in Italiji. Nič ne vemo o tem, kakšnim političnim procesom bomo izpostavljeni potem, ko bomo imeli lastno državo, a nam bo dejansko gospodaril tuji kapital. Nič ne vemo in se o tem tudi ne sprašujemo. Novokomponirana politična elita se obnaša, kot da je vse v najlepšem redu, vse je tako, kot mora biti. In zgodilo se bo tisto, kar se mora zgoditi. Saj nihče ne domneva, da bi bila možna tudi boljša rešitev. Glede temeljnih razvojnih vprašanj slovenstva današnja zavest Ljubljane najbrž ni višja od tiste leta 1848. Da leta 1918 sploh ne omenjamo.

MAJA ČREPINŠEK*

Lastninjenje stavbne dediščine in nekateri družbeni vidiki prenove

Po denacionalizacijskih postopkih in odkupih državne (družbene) lastnine bo prešlo v zasebno last tudi veliko objektov in zemljišč stavbne dediščine. Za približno oceno velikosti tega fonda naj povem, da je na Slovenskem evidentiranih pri-

* mag. Maja Črepinšek, dipl. inž. arh.

bližno 600 gradov, dvorcev in graščin ter 300 naselij s spomeniški vrednostmi. Posledice spremembe lastništva stavbne dediščine bodo najvidnejše spremenile podobo starih mestnih jeder – kjer je sorazmerno veliko nacionaliziranih stanovanj. Novo lastništvo dediščine namreč praviloma pomeni tudi gradbene posege v stavbni fond, predvsem na tistih delih, ki so najzanimivejši s prodajno-ekonomskega stališča, pa tudi prenovo številnih stanovanj.

Prenova bo v novih lastniškopравnih ter upravnih razmerah dobila drugačne pomene, kot smo jih srečevali do zdaj. Starejši stavbni fond bo prevrednoten iz drugorazrednega bivalnega fonda v fond, ki ima zaradi ekskluzivnosti lokacije, oblikovanja, simbolnih vrednosti itd. posebno in celo višjo vrednost. Stanovanja bodo pridobila mnogo višjo ceno zaradi ekskluzivnosti, kar pomeni, da lahko pričakujemo zamenjavo socialne strukture stanovalcev, ki je bila oblikovana tudi s politiko naseljevanja ekonomsko šibkejših skupin prebivalcev v družbena stanovanja v starih mestnih jedrih, in oblikovanje ekskluzivne četrti v starih mestnih jedrih.

Denacionalizacijski postopki bodo pri lastninjenju stavbne dediščine povzročili zadrege najprej pri finančnih vidikih lastninjenja, nato pa še pri financiranju varovanja, vzdrževanja in prenove. V ostri luči se bodo pokazali problemi vlaganja ter vračanja sredstev za vzdrževanje in prenovo, ki so bila pridobljena iz »kulturniških« finančnih skladov. Zakon o denacionalizaciji namreč določa, da je ob postopku denacionalizacije potrebna ocena povečanja ali zmanjšanja vrednosti lastnine. Manjša vlaganja v nepremičnino po poddržavljenju ne vplivajo na vračanje v naravi, temveč le večja vlaganja, ki so povečala vrednost lastnine za več kot 50 odstotkov. Ker je velika večina fonda stavbne dediščine zaradi nezadostnih sredstev za vzdrževanje v slabem stanju, bodo le redki primeri, pri katerih bo mogoče dokazati, da se je vrednost zvečala. Pri večini objektov so zbrana sredstva za obnovo iz »kulturniških« skladov zadostovala le za sprotno najnujnejše vzdrževanje ali pa za posege, ki so ob dokončanju del vrnili objekt v takšno stanje, kot ga je imel ob poddržavljenju. Še več – številni objekti so po nacionalizaciji zaradi nezadostnega sprotnega vzdrževanja in zaradi novih vsebin objektov, ki niso bile usmerjene v dobičkonosne dejavnosti (kar ni omogočalo pridobivanja sredstev za vzdrževanje), celo izgubili vrednost. Nacionalizirani objekti so bili v državni (družbeni) lasti od 33 do 46 let – to pa je obdobje, v katerem bi bili potrebni štirje intervali prenovitvenih posegov. Večina teh objektov je sicer imela reprezentančno vsebino že pred nacionalizacijskimi postopki, toda finančna sredstva za vzdrževanje so bila pridobljena iz drugih virov lastnika objekta. »Kulturniški« skladi, iz katerih je družba vzdrževala te objekte, nekdanjih virov financiranja niso mogli povsem nadomestiti – prvič zato ker so bili premajhni in drugič zato ker v teh objektih mnogokrat niso bile takšne namembnosti, ki bi naložbo iz »kulturniškega« sklada tudi opravičevale. Omenim naj le primere, ko so v gradove nameščali domove za ostarele, domove za prizadete otroke in celo – farmo piščancev. Negativno vrednotenje objektov stavbne dediščine je preusmerjalo finance, namenjene gradnji, predvsem v sklade za novogradnje, prenova starejšega stavbnega fonda pa se je preložila na pleča »kulture«.

Za popolnejšo sliko te trditve naj povem, da se je idejna usmeritev konservatorske stroke, ki bi do določene mere morala odločilno vplivati na usmerjanje finančnih skladov za prenovo, od 60. let dalje v resnici korenito spreminjala. V 60. letih je spomeniško varstvo predvsem skrbelo za »najkakovostnejše objekte«. Finančna sredstva, ki so se zbirala na ravni države v skladih za »kulturo«, so se usmerjala v kulturne spomenike, za katere je veljalo, da bodo namenjeni zadovo-

ljevanju kulturnih potreb družbene skupnosti. To izhodišče je naletelo na resnejšo preizkušnjo šele pri prenovi starih mestnih jeder. V večjih kompleksih se namreč ob najkakovostnejših pojavljajo tudi manj kakovostne stavbe (v starih jedrih naselja je pomemben delež stavb s stanovanjsko vsebino) – pri teh pa je financiranje iz »kulturniških« skladov postalo vprašljivo. Zato je bilo treba dopolniti misel o prenovljenih stavbah, ki naj bodo namenjene »zadovoljevanju kulturnih potreb«, z mislijo o varovanju in revitalizaciji sodobnega, humanega življenjskega prostora, kjer naj bo najpomembnejše izhodišče splošna kakovost celote, kulturni spomeniki pa le oblikovalci meril za vrednotenje celote. Takšnih zahtev ni bilo mogoče izpeljati brez povezovanja med spomeniškim varstvom, interesnimi skupnostmi (predvsem stanovanjsko) in družbenopolitičnimi skupnostmi (predvsem občinska in krajevna skupnost). Posebno stanovanjske skupnosti so z ekonomsko pogojenimi zahtevami po iskanju slabo izkoriščenih ali praznih površin postajale vse pomembnejši zagovornik prenove starih mestnih jeder. Njihov interes je ob hkratnem usklajevanju spomeniškovarstvenih interesov omogočal uspešne rešitve, čeprav se je v 70. letih vedno pogosteje začelo pojavljati nevarno prepričanje, da je mogoče stara mestna jedra uporabiti za pridobivanje »solidarnostnih stanovanj«. To je bilo mogoče zaradi velikega števila stanovanj v družbeni lasti. Zaradi neurejenih lastniškopravnih odnosov in s tem povezanih zagat pri financiranju prenove je bilo največ posegov stanovanjskih skupnosti izpeljanih na objektih v družbeni lasti (največ je bilo z nacionalizacijo pridobljenega stavbnega fonda) in le 1,5 odstotka vseh posegov na stavbah v mešani lasti. Stanovanjske skupnosti so ponekod postajale celo edini financer prenove in si s tem zagotavljale monopol odločanja – v 70. letih so stanovanjske skupnosti financirale kar 36 odstotkov prenovitvenih posegov. V 70. letih, ko je v skladu z rastjo pomena občinskih uprav upadal pomen republiških virov financiranja prenove, so tedanji zavodi za spomeniško varstvo v želji, da bi preprečili propadanje kakovostnih stavb, celo prevzeli aktivno vlogo pri iskanju drugih vlagateljev v prenavo. Toda zbiranje sredstev je zato narekovalo program dela spomeniškovarstvenih služb, saj so program sestavljale predvsem naloge, za katere so občine odobrile sredstva. Zavodi za spomeniško varstvo so v manjši meri vplivali le na razporejanje sredstev iz republiških in občinskih virov, na vse druge (zasebniki, rimskokatoliška cerkev, stanovanjska podjetja, stanovanjske skupnosti) pa sploh ne.

V 80. letih se je slika nekoliko spremenila, saj so vse pomembnejši vlagatelji v prenavo postajali zasebni vlagatelji. Podatki o zasebnem financiranju se zaradi oteženega nadzora povsem izmikajo. V prihodnje bi bilo treba podatke o vloženi sredstvih zasebnikov skupaj z oceno vrednosti fonda pred in po prenovi vključiti v oceno smotrnosti prenove; takšne podatke bi bilo mogoče uporabiti kot enega ključnih argumentov pri pripravi ugodnejše posojilne politike prenove starejšega stavbnega fonda v zasebni lasti. Finančna sredstva, ki jih vlagajo zasebniki, so namreč pomemben delež celotnega vlaganja v prenavo, razen ekonomske razsežnosti (raziskave kažejo, da bi bilo s prenavo slabo izkoriščenih ali praznih površin na Slovenskem mogoče nadomestiti precejšen del novogradenj) pa ima proces tudi ekološke in prostorske razsežnosti. O možnostih udeležbe zasebnih lastnikov pri financiranju ali sofinanciranju prenove so razmišljali različni avtorji že v šestdesetih letih, vendar se konkretni predlogi niso uresničili, čeprav Amsterdamska deklaracija, ki je bila objavljena leta 1975, v poglavju o financiranju govori o udeležbi zasebnih lastnikov, povzema pa enake misli, do kakršnih so se dokopali sočasno tudi slovenski strokovnjaki. Zahteve Amsterdamske deklaracije so pri nas dobile drugačen odmev zaradi posebnosti družbene ureditve, lastniškopravnih

problemov ter načinov financiranja in kreditiranja zasebnikov. Pravnih problemov financiranja prenove stavb v mešani in zasebni lasti v sedemdesetih letih niso rešili.

Prenova stavbne dediščine se je torej predvsem financirala iz »kulturniškega« sklada in sklada stanovanjskih skupnosti. V obeh primerih so se finančna sredstva vlagala predvsem v stavbe v družbeni lasti. Mnoge med njimi so bile pridobljene z nacionalizacijo in sooblikujejo fond stavb, ki bodo potencialno denacionalizirane. Ker bo spomeniškovarstvena stroka pri ugotavljanju vrednosti ob denacionalizacijskih postopkih (tudi zaradi pomanjkljive dokumentacije!) izredno težko dokazala odstotek povečanja vrednosti nepremičnine zaradi vlaganja v objekt in ker bo pri zelo majhnem številu objektov lahko dokazala, da se je vrednost objekta po nacionalizaciji zaradi vlaganja povečala za več kot 50 odstotkov, bi bilo treba v prihodnje doseči pri objektih, v katere bodo vložena državna sredstva, vsaj uveljavitev solastninskega deleža, hipoteko v višini vložnega deleža ali pa pripraviti drugo dokumentacijo, na podlagi katere bo mogoče zahtevati povračilo vložnih sredstev.

Ena izmed negativnih posledic prekinjenega pretoka (vračanja ...) sredstev za prenovo, ki jih je v preteklih letih vlagala družba, so tudi nova merila, po katerih bo država vlagala sredstva za prenovo, ki so bila pridobljena iz sredstev davkoplačevalcev, zgolj v stavbe v družbeni lasti. Razlog za takšen izbor meril je tudi v nezmožnosti spomeniškovarstvene stroke (ki je soodgovorna za vzpostavljanje strateških strokovnih odločitev ohranjanja dediščine), da pripravi strokovna izhodišča za vzpostavljanje mehanizmov smotrnega vlaganja v prenovo, ki bi morali zajemati tudi zasebne lastnike. UNESCOVA priporočila, ki so v slovenskem prostoru znana že od srede 70. let, v takšnih primerih priporočajo organizacijo posebnih skladov, ki omogočajo dolgoročna in zato ugodnejša posojila, ki so namenjena zgolj imetnikom starejšega stavbnega fonda, ter takšno davčno zakonodajo, ki spodbuja prenovo stavbnega fonda in še posebno stavbne dediščine. Smiselno bi bilo, da bi v prihodnje vzpostavili tudi mehanizme, ki bi postopno omogočali ponovno polnjenje skladov z obračanjem ter vračanjem sredstev, če že ugotavljamo, da bo velik del vložnih »kulturniških« sredstev izgubljen.

Čeprav ugotovitve preteklih let kažejo, da je za vzdrževanje in prenovo stavbne dediščine najugodnejše poenoteno lastništvo, pa tudi zasebno lastništvo sproža nekatera vprašanja, s katerimi se je spomeniškovarstvena stroka srečevala že v preteklih desetletjih. V spremenjenih upravnopravnih in lastniškopravnih razmerah pa bo treba poiskati nove rešitve. Prve težave se bodo pokazale pri zasebnih lastnikih stavbne dediščine, ki bi potrebovali finančno podporo za prenovo, sistem stimulativnega financiranja zasebnikov pa še ni pripravljen. Zadrega nikakor ni nepomembna, saj je že v letu 1992 v zasebni lasti kar 67 vsega spomeniškovarstvenega fonda. Po denacionalizacijskih postopkih in po nakupih družbenega stavbnega fonda pa lahko pričakujemo, da se bo njihovo število še precej povečalo. Mnogi lastniki, na primer lastnik več stanovanj, cele stavbe ali celo več stavb v starem mestnem jedru, stavbnega fonda dediščine ne bodo zmogli (ali pa ne bodo želeli) obnavljati. Spomeniškovarstvene službe v preteklih desetletjih niso spodbujale prenove dediščine v zasebni lasti. Toda če v prihodnje ne želijo skrbeti le še za nekaj izjemnih objektov, skrb za »manj kakovostno stavbno dediščino pa prepustiti propadu ali pa drugim institucijam«, bo potrebna drugačna naravnost.

Prvi konkreten korak pri vzpostavljanju mehanizmov za spodbujanje prenove stavbne dediščine v zasebni lasti je bil narejen sredi 80. let. Na Fakulteti za arhitekturo je bila opravljena raziskovalna naloga (ki so jo sofinancirale stanovanjske skupnosti Slovenije, več različnih bank ter Republiški komite za urejanje in var-

stvo okolja) s ciljem na eni strani oceniti možnosti pridobivanja novih stanovanjskih enot na obstoječih površinah starejšega stavbnega fonda in na drugi strani oceniti finančna sredstva, ki bi jih bilo treba v te stavbe vložiti, da bi pridobili stanovanja, ki ustrezajo sodobnim stanovanjskim zahtevam. Rezultati so pokazali, da bi s prenovo lahko pridobili 25 odstotkov celotnega stanovanjskega fonda v Sloveniji, prilagojenega sodobnemu bivalnemu standardu, pri čemer bi bilo vanje vloženih v povprečju 23 odstotkov finančnih sredstev manj kot v enakovredne novogradnje, kar potrjujejo podobne izkušnje na tujem (Avstrija, Nemčija). Rezultati raziskave argumentirano zavračajo posplošene trditve, da prenova ne more biti hkrati tudi ekonomska kategorija – nasprotno, prav pri stavbni dediščini je mogoče pri prenovi in varovanju govoriti o treh pomembnih temeljnih postavkah razvoja arhitekturne stroke v prihodnje: ekonomskih, ekoloških, humanih in prostorskih. Toda čeprav je raziskava dokazala, da bi bilo mogoče po zgledu držav s tradicijo pri prenovi tudi v Sloveniji doseči ekonomsko uspešno prenovu, če že pustimo ob strani druge pozitivne posledice prenove (na primer: varovanje okolja, surovin, potrebnih za novogradnje, omejevanje nenadzorovanega širjenja naselij, varovanje obdelovalne zemlje, pozitivni vplivi mikroklimatskih bivalnih razmer na počutje ter zdravje stanovalcev, humane kvalitete bivalnega okolja in pozitiven vpliv na socialno vedenje skupnosti), ni bilo mogoče doseči vključevanja novih pogledov na prenovu niti v bančni sistem kreditiranja posegov v starejši stavbni fond, ne v davčni sistem, niti v pravni sistem. Razlogi so bili delno v počasnem prodiranju tovrstnih idej v gospodarske tokove in delno v križanju z gospodarskimi interesi gradbene, načrtovalske itd. industrije, pa tudi zato ker so bila prizadevanja osamljena (skupni nastopi spomeniškovarstvene stroke so – zaradi medsebojnega nezaupanja – redkost, nepovezane akcije pa prizadevanja oslabijo).

Odločilni dejavnik uspešnosti vzpostavljanja sistema financiranja prenove je sprejem zakonodaje, ki prenovu spodbuja; s predpisi, ki novogradnje podrejajo nekaterim omejitvam, da bi pospešili usposabljanje starejšega fonda, namesto vlaganja v novogradnje, in s predpisi, ki omogočajo finančne ugodnosti in davčne olajšave pri prenovi starejšega fonda. Naloga spomeniškovarstvene stroke (in v njenih okvirih še posebno arhitekturne stroke!) je pokazati razliko v vrednotenju dediščine kot zgolj kulturne dobrine in vrednotenjem, ki sočasno presoja ekonomsko vrednost dediščine, kajti šele na podlagi priznane ekonomske vrednosti dediščine (pri čemer ekonomska vrednost vsebuje tudi, na primer, ekološko vrednost – spomnimo se le na finančne postavke ponovnega vzpostavljanja ravnotežja v ekološko uničenih okoljih) bo mogoče doseči vključevanje v sisteme bančnega kreditiranja in davčnega sistema.

Če se vrnemo na vzpostavljanje mehanizmov financiranja prenove v zasebni lasti, bi bilo treba za začetek preseči posledice napačne stanovanjske politike kreditiranja, ki je spodbujala ekonomsko najšibkejše skupine prebivalcev h gradnji novih hiš in sočasnemu opuščanju starih. Doseči bi bilo treba pravilnejše vrednotenje starejših stavb kot funkcionalno ter likovno kakovostnih objektov. Vlaganje v prenovu naj bo urejeno tako, da bo za zasebne lastnike, podjetja ter mecene privlačno, in na drugi strani tako, da bodo organizirani namenski skladi za prenovu. Skladi za prenovu naj se razlikujejo od nekdanjih »kulturniških« skladih po viru pridobivanja sredstev (ne iz kulturniških virov!) – predvsem pa naj ne bodo usmerjeni zgolj v odobravanje sredstev za posamezne kulturne spomenike, ampak v celoten spomeniškovarstveni fond. Tudi po izkušnjah v tujini in po UNESCO-vih priporočilih sta za pomoč zasebnim lastnikom stavbne dediščine odločilnega pomena državna podpora v obliki organizacije sklada za namensko ugodnejša

bančna posojila in priprava davčne zakonodaje, ki prenovo spodbuja. Organizacija prvega zahteva posebne priprave, zato na tem mestu le o možnostih, ki jih ponuja slovenska davčna zakonodaja.

S stališča varovanja in prenove spomeniškovarstvenega fonda je najbolj sporna točka zakona prenizka stopnja znižanja osnove za dohodnino – 10 odstotkov je odločno premalo pri naložbi, za katero je potrebna – če vzamemo za primer zasebnega lastnika, ki želi prenoviti fasado kulturnega spomenika – večletna akumulacija finančnih sredstev. Stopnjo znižanja je kljub višini v obnovo vložene vsote mogoče uveljaviti le v tekočem letu. V prihodnje bo treba doseči: višji odstotek znižanja osnove za dohodnino, možnost večletnega uveljavljanja olajšav (na primer 10 let po zgledu nemškega zakona o dohodnini) ali možnost uveljavljanja posebnih olajšav za vlaganje v spomeniškovarstveni fond za razliko vloženi sredstev, ki je nastala zaradi specifičnih zahtev spomeniškovarstvene prenove – vendar bi bilo pri takšni odločitvi treba vnaprej pripraviti merila za ugotavljanje »presežka« del.

Zakon izloča tudi možnost mecenstva ne glede na to, ali gre za mecenstvo zasebnikov ali pravnih oseb. Mecenstvo je po izkušnjah držav s tradicijo pri prenovi (na primer: Italija) izredno uspešna oblika pridobivanja vlagateljev v prenavo (priporočila Amsterdamske deklaracije!), zato bi bilo treba izenačiti možnosti vključevanja mecenstva zasebnikov (tudi uporabnikov in souporabnikov) z ugodnostmi zasebnih lastnikov, pri mecenstvu pravnih oseb pa davčne olajšave posebej prilagoditi vlaganju v fond naravne in kulturne dediščine – 0,1 odstotka ustvarjenega prihodka priznane odbitne postavke ni dovolj privlačno!

Zakon v praktični izpeljavi ne priznava razlike med stavbo, ki spada v fond dediščine, in med katero koli drugo stavbo – stopnja davčne olajšave je za obe skupini stavb enaka, če je zavezanec z vlaganjem (ali nakupom) reševal svoje stanovanjsko vprašanje. Tako, na primer, zakon izenačuje pleskanje stanovanja v novem stanovanjskem bloku s prenavo celotne fasade stavbe v starem mestnem jedru ne glede na pomen in višino vloženi sredstev. Zakon razlikuje stavbo, ki je »kulturni in zgodovinski spomenik«, od vseh drugih stavb, le če uporabnik z bivanjem v »spomeniku« ne rešuje svojega stanovanjskega vprašanja (če ga uporablja kot sekundarno bivališče, gospodarsko poslopje ali, na primer, za poslovni prostor). V tem primeru zakon priznava (seveda le v okvirih 10 odstotkov) davčne olajšave v prid spomeniku. S stališča spodbujanja ohranjanja fonda stavbne dediščine (in starejšega stavbnega fonda nasploh, če govorimo o ciljih ohranjanja prostora, zniževanja števila nove zazidave in ekološkem varovanju prostora) je pri kategorizaciji stavbnega fonda dajanje prednosti merilu reševanja stanovanjskega vprašanja (in s tem še vedno stanovanja kot socialne kategorije!) nesprejemljivo.

Nemška davčna zakonodaja omogoča v primerjavi s slovensko torej bistvene ugodnosti za nakup ali prenavo in vzdrževanje stavbne dediščine. Najpomembnejša ugodnost je priznavanje zvišanih odpisov v desetletnem obdobju in priznavanje letnih odpisov v odstotkih dejansko vloženi sredstev. Nemška davčna zakonodaja tudi ločuje, če uporabim spomeniškovarstvene izraze, ki veljajo v Sloveniji, stavbno dediščino in kulturne spomenike od vseh drugih zgradb (slovenska davčna zakonodaja jih v resnici izenačuje!). Pri kulturnih spomenikih so odpisi še ugodnejši; v 10 letih je z vsakoletnimi odpisi doseženih 100 odstotkov dejansko vloženi finančnih sredstev. V Nemčiji so ugodnosti za stanovalce, ki vlagajo sredstva v prenavo stavbnega fonda, razširjene tudi na sistem plačevanja najemnin – določeno časovno obdobje so stanovalci, ki so vložili lastna sredstva v prenavo, oproščeni plačevanja najemnin, vendar pod pogojem, da so stavbe v tem času dovolj

kakovostno vzdrževane (ta pogoj je posebno aktualen pri prenovi, ki vključuje tudi socialno-stanovanjski vidik prenove), sankcioniranje nezadovoljivega vzdrževanja pa obsega tudi zahtevo po izselitvi.

Izkušnje naštetih evropskih držav kažejo, da bo v prihodnje treba pritegniti k sodelovanju pri varovanju in prenovi dediščine razširjen krog sodelavcev: v poznavanje problematike dediščine usmerjene pravnike, sociologe, menedžerje, finančne strokovnjake, bančnike itd. Nove naloge postavljajo pred spomeniškovarstvene službe zahteve, ki jim v sedANJI strokovni sestavi ne bodo kos – tu ne gre le za premajhno število sodelavcev, ampak za strateško usmeritev stroke ne le v »kulturniško« organizacijo, temveč organizacijo, ki se je ob stalnem strokovnem jedru sposobna dovolj hitro prilagoditi novim razvojnim zahtevam, in za posebne naloge pridobiti zunanje sodelavce.

Izkušnje nekaterih evropskih držav pri financiranju in spodbujanju vzdrževanja ter prenovi kažejo, da je prvi pogoj uspešnosti financiranja prenove »izjavljanje politične volje« za prenavo. Politično voljo je mogoče izraziti na ravni države (zakonodaja) in na lokalni ravni (različni odloki). Varovanje naravne in kulturne dediščine vključujejo v svoje politične programe, vsaj posredno, skoraj vse stranke v Sloveniji. Programska izhodišča bi v grobem lahko razvrstili v dve skupini: tiste, ki varovanje in prenavo obravnavajo kot sestavni del poglavja o kulturi, in na druge, ki vprašanja varovanja dediščine obravnavajo v tesni povezavi s kulturo, z ekološkimi vprašanji, vprašanjem varovanja kmetijskih zemljišč, z regionalno in komunalno politiko ter smotrno porabo vseh energetskih virov. S stališča varovanja in prenove dediščine je druga skupina ustrežnejša. Programi vsebujejo predloge za spodbujanje prenove na državni in lokalni ravni, spodbujanje imetnikov objektov in prenove starih naselbinskih jeder. V ospredju je varovanje stavbne dediščine in ne posameznih spomenikov. Takšno razumevanje dediščine lahko štejemmo za pomemben dosežek. Nekateri strankarski programi vsebujejo tudi povsem konkretne predloge: o načinih financiranja prenove, virih finančnih sredstev (iz različnih davkov), načinih kreditiranja, gradnji ter prenovi stanovanj, preprečevanju gradnje zunaj strnjjenih naselij, da bi ohranili ekološko ravnotežje in kulturno krajino. Programi vključujejo tudi predlog priprave celovitega zakona o prenovi stanovanj in stanovanjskih naselij ter obravnavo ohranjanja naravne in kulturne dediščine v programih varstva in promocije okolja (turizem), pa tudi preureditev komunalne in urbanistične ureditve naselij po ekoloških merilih. Vključevanja v strankarske programe ne gre precenjevati (vključevanje v programe še ne pomeni, da smo dosegli tudi cilje programov), predvsem pa ne gre prepuščati pobud za nadaljnje delovanje spomeniskovarstvene stroke nobeni izmed strank. Uspešen nadaljnji razvoj spomeniskovarstvene stroke je predvsem odvisen od njenega neodvisnega položaja ter sposobnosti dajanja pobud ter iskanja poti sodelovanja s političnimi strukturami.

Na koncu povejmo, da bo poseben problem tudi dediščina, ki bo ostala v lasti države.

S problemi lastništva dediščine, ki z zakonom obvezuje lastnika, da jo vzdržuje, se ne bodo srečevali le zasebniki, temveč tudi država. Prve posledice odklanjanja odgovornosti za vzdrževanje in prenavo, ki ga pogojuje lastništvo, se že kažejo na občinskih upravah, ki ne želijo več sodelovati pri razglašanju spomenikov. Postopek doseganja statusa stavb, ki jih želimo ovrednotiti kot dediščino, namreč obsega tudi razglasitev, kar pomeni potrjevanje strokovnih osnov spomeniskovarstvenih služb na občinskih upravnih službah. Občine, ki niso več »lastnik« (upravljalca družbenega premoženja) stavbnega fonda v državni lasti, odklanjajo spreje-

manje predlogov za razglasitev spomeniškovarstvenega fonda in hkrati ne organizirajo več sredstev za prenavo. Mnoge občinske uprave želijo fond dediščine čim prej prodati, pri čemer se zaradi cene, ki je relativno nizka, pojavljajo kot kupci tudi vlagatelji, ki niso sposobni zagotoviti niti takšnega minimalnega vzdrževanja objekta, kot ga je v prejšnjih letih omogočal »kulturniški« finančni sklad. Prodajanje stavbne dediščine nepreverjenim vlagateljem pomeni nevarnost, da bo dediščina v prihodnje pospešeno propadala, kajti po dosedanjih izkušnjah je spomeniškovarstvena služba kljub zakonskemu določilu o možnosti razlastitve slabega vzdrževalca dediščine v resnici v takšnih primerih nemočna (ne ukrepa).

Takšno stanje, ko občine opuščajo vse dolžnosti, vezane z vzdrževanjem spomeniškovarstvenega fonda, lahko privede do pospešenega propada precejšnjega dela spomeniškovarstvenega fonda. Zato bo treba ponovno opredeliti vlogo lokalnih skupnosti pri varovanju in prenavi stavbnega fonda (po izkušnjah v tujini je njihova vloga izjemno pomembna za uspešnost prenavo) ter hkrati poiskati ustrezno nadomestilo za občinske kulturne skupnosti.

DIMITAR MIRČEV*

Makedonija na poti k neodvisnosti in demokraciji

I

Lahko bi rekli, da je bilo leto 1991 tako kot za vse nekdanje jugoslovanske republike tudi za Makedonijo usodno in zgodovinsko pomembno: v zelo težkih, neugodnih in dramatičnih razmerah je stopila na pot neodvisnosti, pluralne demokracije in globokih notranjih sprememb. Danes, leto in pol od začetka teh spremenijskih procesov bi se moglo ugotoviti, da so splošni rezultati pozitivni in da je to posledica dveh pomembnih dejavnikov: v Makedoniji ni bilo – verjetno zaradi nerazvitosti in nižjega standarda – pomembnejših političnih in družbenih slojev, ki bi se upirali spremembam, in drugič – ravnotežje političnih sil in partijsko politične moči je bilo takšno, da je nevtraliziralo radikalizme, ekstremizme, revanšizem in podobno. To je omogočilo, da Makedonija vodi svojo lastno, umirjeno in avtohtono politiko sprememb in da oblikuje lastne poteze in dinamiko notranje in zunanje politike.

Ključne točke te politike in političnega dogajanja so bile naslednje:

– Prve svobodne in pluralne parlamentarne in lokalne volitve so bile 11. 11. in 25. 11. 1990, udeležilo se jih je 84,8% oziroma 76,8% volilcev; bile so mednarodno verifisirane kot uspešne in demokratične volitve.

– Novo izbrani enodomni parlament (Sobranje) je bil konstituiran 8. januarja 1991, sestavlja ga 120 poslancev, predstavnikov devetih političnih strank in treh neodvisnih poslancev.

– Ob koncu januarja 1991 je Sobraanje Makedonije sprejelo Deklaracijo

* Dr. Dimitar Mirčev, redni profesor Filozofske fakultete v Skopju.